Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

РСФСР-ниң Компартиязының Тыва республика комитединиң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1990 чыл сентябрь 11 вторник № 208 (14408)

1925 чылда үнделеттинген

Өртээ 3 коп.

РСФСР-НИҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ

ИВАН КУЗЬМИЧ ПОЛОЗКОВ

Курск областың Солнцевский районунуң Леш-Плот суурунга 1935 чылда төрүттүнген, орус. 1958 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Бүгү-эвилелдиң сан-хөө-экономиктиг институдун, партияның дээди школазын бот-өөредилге-биле, СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязын дооскан. Мергежили —экономист.

1954-1957 чылдарда Совет Армияга шериг албаны эрттирген. 1957 чылдан Курск областка колхозчу болуп ажылдап чораан. 1958 чылдан комсомол, совет болгаш партия ажылдарынга ажылдаан. ВЛКСМ райкомунуң ийиги, бирги секретары, партия райкомунуң секретары, ийиги секретары, райкүүском даргазы, Курск областка СЭКП райкомунуң бирги секретары болуп ажылдап чораан. СЭКП ТК-ның аппарадынга элээн каш чыл ажылдаан. 1983 чылдан СЭКП Краснодар райкомунуң секретары, 1985 чылдан СЭКП Краснодар райкомунуң бирги секретары, 1990 чылдан улус депутаттарының Краснодар край Совединин даргазы болуп ажылдап келген. 1990 чылдың июньдан —РСФСР-ниң Компартиязының ТК-зының бирги секретары.

1986 чылдан СЭКП ТК-ның кежигүнү, ТК-ның июль (1990 чыл) Пленумунга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү кылдыр соңгуткан. РСФСР-ниң улус депутады. Күрүне шанналдарлыг.

АЛЕКСЕЙ СЕРГЕЕВИЧ СОКОЛОВ

Москва области Раменск районунуң Кулаково суурунга 1947 чылда төрүттүнген, орус националдыг. 1972 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Москвада гидромелиорация институдун болгаш СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязын дооскан.

Күш-ажылчы чорудулгазын 1970 чылда Москва областың Раменск районунда Тельман аттыг колхозка инженер-механик болуп эгелээн. 1972 чылдан бээр комсомол болгаш партия ажылынга турган. 1976 чылдан бээр — Москва области Раменск хооркүүскомунуң даргазының оралакчызы. 1980 чылдан бээр — «Подмосковное» дуржулга-бүдүрүлге ажылагыйының директору. 1985 чылдан бээр — партиянын Раменск хооркомунуң бирги секретары. 1990 чылдан бээр — СЭКП Москва обкомунуң секретары.

СЭКП-ниң XXVIII съездизинге СЭКП ТК-ның кежигүнүнге, РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге — РСФСР-ниң Компартиязының ТК-зының кежигүнүнге, ТК-ның сентябрь (1990 ч.) Пленумунга РСФСР-ниң Компартиязының Төп Комитединиң секретарынга соңгуткан. РСФСР-ниң улус депутады. Күрүне шанналдарлыг.

ИВАН ИВАНОВИЧ АНТОНОВИЧ

Брест областың Ляхович районунуң Домаши деп суурунга 1937 чылда төрүттүнген, белорус. 1967 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Даштыкы дылдарның Минскиде күрүненин педагогика институдун дооскан. Философия эртемниниң доктору, профессор.

Күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын 1960 чылда эгелээн. Белорус ССР-ниң Эртемнер академиязының эртем албан черлеринге ажылдап турган. 1969 чылдан бээр — КНО-нуң секретариадының ажылдакчызы. Оон соонда ЮНЕСКО-нуң чанында ССРЭ-ниң доктаамал төлээлекчизиниң чөвүлекчизи. 1977 чылда партияның Минск хооркомунуң секретарынга соңгуткан. Оон соонда Белоруссияның Компартиязының ТК-ның Культура кылдызының эргелекчизи. 1987 чылдан бээр СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнер академиязының эртем ажылының талазы-биле проректору.

1990 чылдан — СЭКП ТК-ның Ниитилел-политиктиг организациялар-биле ажыл талазы-биле кылдыс эргелекчизиниң оралакчызы.

РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге РСФСР-ниң Компартиязының кежигүнүнге соңгуткан, ТК-ның сентябрь 1990 ч. Пленумунга РСФСР-ниң Компартиязының Төп Комитединиң секретарынга соңгуткан. Күрүне шанналдарлыг.

АЛЕКСЕЙ МИХЕЕВИЧ БРЯЧИХИН

Москва областың Электросталь хоорайга 1942 чылда төрүттүнген, орус националдыг. 1966 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Бүгү-эвилелдиң инженер-тудуг институдун бот-өөредилгебиле болгаш СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязын дооскан. Экономика эртемнериниң кандидады.

Күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын 1980 чылда Москва областың «Электросталь» заводунга мастер боолу эгелээн. 1963-1965 чылдарда Совет Армияга албан эрттирген. Оон соонда комсомол ажылынга ажылдаан. 1970-1974 чылдарда — Москва области арделелиниң начальниги, оон соонда эзт улетөөрүнүн бүдүрүлге каттыжышкынынга ажылдаан. 1974 чылдан — Загорск хооркүүскомунуң даргазының бирги оралакчызы. 1979 чылдан—СЭКП Москва обкомунуң инструктору, Солнцевск хооркүүскомнуң даргазы, 1984 чылдан — Москва хоорайның улус депутаттарының Солнцевск район Совединин küүскомунуң даргазы. 1987 чылда Москва хоорайның СЭКП Севастополь райкомунуң бирги секретары. 1990 чылдан — Москва хоорайның улус депутаттарының Севастополь район Совединин даргазы.

РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге РСФСР-ниң Компартиязының ТК-ның кежигүнүнге соңгуткан. Күрүне шанналдарлыг.

ВЕРА НЕСТЕРОВНА ЕНИНА

Тамбов областың Моршанск районунуң Хлыстово деп суурунга 1947 чылда төрүттүнген, орус националдыг. 1947 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Моршанскиде библиотека техникумуң болгаш Москвага партияның дээди школазын дооскан.

Күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын 1966 чылда Орел области кедээ библиотека эргелекчизи боолу эгелээн. Оон соонда Орел областың Кромск районда «Южный» совхозка ажылдаан. 1979 чылдан бээр партия ажылынга ажылдаан: «Южный» совхозтуң парторганизация секретарынга, «Путь к рассвету» колхозтуң партком секретарынга соңгуткулаан. 1988 чылдан бээр Орел областың Кромск районунуң «Победа» колхозунуң даргазы.

РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге РСФСР-ниң Компартиязының ТК-ның кежигүнүнге соңгуткан. Күрүне шанналдарлыг.

ГЕННАДИЙ АНДРЕЕВИЧ ЗЮГАНОВ

Орел областың Хотынец районунуң Мымрино суурга 1944 чылда төрүттүнген, орус. 1966 чылдан СЭКП кежигүнү. Орелдуң күрүненин педагогика институдун базы СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязын дооскан. Философия эртемниниң кандидады.

Орел областа кедээ ортумак школага 1961 чылда күш-ажылчы оруун эгелээн. Совет Армияга шериг албаның эрттирип чораан. 1967 чылдан — профэвилел, комсомол база партия ажылынга, педагогика институдунга башкылаан турган. Комсомол хооркомунуң, ВЛКСМ Орел обкомунуң бирги секретарынга ажылдап турган. 1974 чылдан— партия Орел хооркомунуң секретары, ийиги секретары, СЭКП Орел обкомунуң пропаганда база агитация кылдызының эргелекчизи. 1983 чылдан—СЭКП ТК-ның инструктору, пропаганда кылдызының сектор эргелекчизи, 1989 чылдан —СЭКП ТК-ның идеология кылдызының эргелекчизиниң оралакчызы.

РСФСР-ниң Компартиязының ТК-ның Тургузукчу съездизинге РСФСР-ниң Компартиязының ТК-ның кежигүнүнге, ТК-ның сентябрь (1990 чыл) Пленумунга—РСФСР-ниң Компартия Төп Комитединиң секретарынга соңгуткан. Күрүне шанналдарлыг.

АЛЕКСЕЙ НИКОЛАЕВИЧ ИЛЬИН

Псков областың Красногородск районунга Друн суурга 1944 чылда төрүттүнген, орус. 1966 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Великолуктуң кедээ ажылагый институдун база СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязын дооскан. Экономика эртемниниң кандидады.

1963-1966 чылдарда Совет Армияга шериг албаны эрттирген. 1967 чылдан комсомол база партия ажылынга ажылдап турган. ВЛКСМ Псков обкомунуң бирги секретарынга ажылдап турган. 1975 чылдан—СЭКП Псков облазының Куньин райкомунуң бирги секретары, 1979 чылдан СЭКП Псков обкомунуң секретары, бирги секретарынга ажылдаан. 1990 чылдан —улус депутаттарының Псков область Совединиң даргазы.

Партияның XXVIII съездизинге СЭКП ТК-ның кежигүнүнге соңгуткан. РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге — РСФСР-ниң Компартиязының ТК-ның кежигүнүнге, ТК-ның сентябрь (1990 чыл) Пленумунга РСФСР-ниң Компартиязының Төп Комитединиң ийиги секретарынга соңгуткан. ССРЭ-ниң улус депутады. Күрүне шанналдарлыг.

ДАВИД НИКИТИЧ КУГУЛЬТИНОВ

Калмык АССР-ниң Барын улустуң Абганер-Гаханкины суурга 1922 чылда төрүттүнген, калмык. А. М. Горький аттыг литература институдун дооскан.

1940-1944 чылдарда Совет Армияга шериг албанынга турган, Ада-чурттуң Улуг дайынынга киришкен. 1944 чылдан Алтай крайның автотехникумунга башкылап турган. 1945 чылда үндезин барымдаа чокка репрессияга таварышкан. Красноярск крайның Норильск хоорайга он ажыг чылда чурттаан. 1957 чылдан — Калмык АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң харыысалгалыг секретары, 1961-1964 чылдарда база 1973—1989 чылдарда — Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин даргазы, 1981 чылдан — ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин кежигүнү.

РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге ТК кежигүнүнге соңгуткан. ССРЭ-ниң улус депутады. 1989 чылдан — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү. Күрүне шанналдарлыг, ССРЭ-ниң база РСФСР-ниң Күрүне шанналдарының лауреады.

ВЛАДИМИР ИВАНОВИЧ КАШИН

Рязань областың Сараев районунга Назарьево суурга 1948 чылда төрүттүнген, орус. 1975 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Рязаньның кедээ ажыл-агый институдун дооскан. Кедээ ажыл-агый эртемниниң кандидады.

Күш-ажылчы оруун Рязань областың Сараев районунга «Май бири» колхозка кол агрономнап эгелээн. Совет Армияның хүрээлелиннге албан эрттирген соонда агрономнап, улуг эртем ажылдакчылап, лаборатория эргелекчилеп, Москва областың Луховицк районунуң «Красная пойма» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйынга кол агрономнап турган. 1980 чылдан —Москва областың Серебряно-Пруд районунга Москва селекция станциязының директору. 1985 чылдан — Серебряно-Пруд СЭКП райкомунуң бирги секретары, 1990 чылдан — улус депутаттарының район Совединиң даргазы.

РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге РСФСР-ниң Компартиязының Төп Комитединиң кежигүнүнге соңгуткан, ТК-ның сентябрь (1990 ч.) Пленумунга — РСФСР-ниң Компартиязының Төп Комитединиң секретары. Күрүне шанналдарлыг.

НИКОЛАЙ ВАСИЛЬЕВИЧ КАЛИНИН

Горький областың Работкин районунуң Мадые Курашки суурга 1937 чылда төрүттүнген, орус. 1958 чылдан бээр партия кежигүнү. М. В. Фрунзе аттыг Шериг академиязын база Чепсектиг Күштерининг Кол штабының шериг академиязын дооскан. Генерал-полковник.

1958-1965 чылдарда взвод, рота командылап турган. Батальон командири, шериг кезээниң штаб начальниги, гвардейжи парашют-десант полугунуң командири чораан, гвардейжи агаар-десант дивизиязының командириниң оралакчызы, командири чораан. Армия корпузунуң командири, армия командири турган, Прикарпат шериг округунуң шериниин командылакчызының бирги оралакчызы, Германияга совет шериглер бөлүүнүң кол командылакчызының биргн оралакчызы, Сибирьниң шериг округунуң шериглериниң командылакчызы турган. 1987-1989 чылдарда агаар-десант шериглериниң командылакчызы, а 1989 чылдан — Москваның шериг округунуң шериглериниң командылакчызы.

РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге РСФСР-ниң Компартиязының ТК кежигүнүнге соңгуткан. ССРЭ-ниң улус депутады. Күрүне шанналдарлыг.

НИКОЛАЙ ХОЛЕВИЧ ЛЮБИМОВ

1949 чылда Иркутск областың Аларск районунуң Забитуй суурунга төрүттүнген, орус. 1983 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Иркутскиге хоорайның профессионал-техниктиг училищезин дооскан.

Күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын 1966 чылдан эгелээн. Совет Армияга шериг албаның эрттирип чораан. Кадр ажылчын, Иркутскиниң будүрүлге авиация каттыжышкынында чээрби ажыг чыл дүргүзүнде чыыкчы-клепальщик болуп ажылдап турар.

РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге РСФСР-ниң Компартиязының ТК-зының кежигүнүнге соңгуткан.

АЛЕКСАНДР ГРИГОРЬЕВИЧ МЕЛЬНИКОВ

1930 чылда Москва области Орехово-Зуево хоорайга төрүттүнген, орус. 1957 чылдан СЭКП кежигүнү. Москваның В. В. Куйбышев аттыг инженер-тудуг институдун болгаш СЭКП ТК-ның чанында партияның дээди школазын бот-өөредилге-биле дооскан.

Күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын 1953 чылдан Томск хоорайның будүрүлгелериниң бирээзинде капитал тудуг эргелелинге инженер болуп эгелээн. Совет Армияга шериг албанын эрттирип чораан. 1956 чылдан комсомол, совет болгаш партия ажылдарынга ажылдаан. Томск областың ВЛКСМ Северск хооркомунуң кылдыс эргелекчизи, ийиги секретары, партия хооркомунуң инструктору, кылдыс эргелекчизи, Северск хооркүүскомунуң даргазы, СЭКП Северск хооркомунуң бирги секретары, партия Томск обкомунуң тудуг кылдызының эргелекчизи болуп ажылдап чораан. 1973 чылдан СЭКП Томск обкомунуң секретары, ийиги секретары, бирги секретары болган. 1986-1988 чылдарда СЭКП ТК-ның тудуг кылдызының эргелекчизи болган. 1988 чылдан — партияның Кемерово обкомунуң бирги секретары.

1986-1990 чылдарда — СЭКП ТК-ның кежигүнү. РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге ТК кежигүнүнге, РСФСР-ниң Компартиязының ТК-зының сентябрь (1990 ч.) Пленумунга РСФСР-ниң Компартиязының Төп Комитединиң секретарынга соңгуткан. Күрүне шанналдарлыг.

ЮРИЙ НИКОЛАЕВИЧ ПРОКОПЬЕВ

Якут АССР-ниң Ленин районунуң Норба суурунга 1932 чылда ол төрүттүнген, якут. 1958 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Якутияның күрүненин педагогика институдун база СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязын дооскан. Филология эртемниниң кандидады.

Якут АССР-ниң Верхневилюйск суурга уруглар бажыңынга 1950 чылда кижизидикчи башкы боолу ажылдап эгелээн. 1955 чылда ортумак школага башкылаан. 1956 чылдан бээр ол комсомол болгаш партия ажылдарынга ажылдаан. Комсомолдуң Верхневилюйск райкомунуң бирги секретарынга турган, оон соонда ВЛКСМ Якутия обкомунуң секретары, партия обкомунуң инструктору. 1966-1967 чылларда — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Якутияда филиалының дыл, литература болгаш төөгү институдунуң биче эртем ажылдакчызы. 1967 чылдан— СЭКП Якут обкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизи, секретары, оон соонда, партияның Якутск хооркомунуң бирги секретары. 1982 чылда СЭКП Якут обкомунуң бирги секретарынга соңгуткан.

РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге РСФСР-ниң Компартиязының ТК-зының кежигүнүнге ол соңгуткан. ССРЭ-ниң улус депутады. Күрүне шанналдарлыг.

НИНА ПРОКОПЬЕВНА СИЛКОВА

1939 чылда Красноярск крайның Илан хоорайга төрүттүнген, орус. Күрүненин Красноярскиниң педагогика институдун болгаш СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязын дооскан. Төөгү эртемниниң кандидады.

Красноярск крайның Илан районунуң Южно-Александровск ортумак школазының улуг пионер вожатыйы боолу, 1957 чылдан күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын ол эгелээн. 1961 чылдан бээр комсомол болгаш партия шугумунга ажылдаан: ВЛКСМ Илан райкомунга кылдыс эргелекчилээн, ийиги база бирги секретарынга ажылдап турган, Красноярск крайның СЭКП Илан райкомунуң политиктиг чырыдыышкын кабинединиң эргелекчизи. 1968 чылдан ВЛКСМ Красноярск крайкомунуң секретары, оон соонда Красноярск хоорайның СЭКП Төп райкомунуң секретары, 1977 чылдан тура —СЭКП Красноярск хооркомунуң секретары, СЭКП Красноярск крайкомунуң инструктору, пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизи, секретары. 1987 чылдан — ССРЭ-ниң культура министрниң оралакчызы.

РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге РСФСР-ниң Компартиязының ТК-зының кежигүнүнге, ТК-ның сентябрь (1990 ч.) Пленумунга — РСФСР-ниң Компартиязының Төп Комитединиң секретарынга соңгуткан. Күрүне шанналдарлыг.

ВИКТОР НИКОЛАЕВИЧ СТЕПАНОВ

Карел АССР-ниң Олонецк районунда Видлица суурга 1947 чылда төрүттүнген, карел националдыг. 1969 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Карелдиң күрүненин башкы институдун, Ленинградта партияның дээди школазын болгаш Чехословакияның Компартиязының ТК-зының чанында Политиктиг дээди школаны дооскан. Философия эртемнериниң кандидады.

«Кареллесэкспорт» каттыжыышкынның Ильинск ыяш заводунга 1962 чылда чазаныкчы болуп, күш-ажылчы чорудулгазын эгелээн. Видлица кедээ Культура бажыңының директорунга ажылдап турган. 1966 чылдан бээр комсомол, партия болгаш совет ажылга кирген. Комсомолдуң Олонецк райкомунуң ийиги, бирги секретарынга, ВЛКСМ-ниң Карел обкомунуң ийиги секретарынга ажылдаан. СЭКП-ниң Олонецк райкомунуң ийиги секретарынга, СЭКП-ниң Пряжинск райкомунуң бирги секретарынга соңгуттуруп турган. 1989 чылдан бээр—Карел АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы. 1990 чылдан бээр —Карел АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы.

РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге РСФСР-ниң Компартиязының ТК-зының кежигүнүнге соңгуткан. РСФСР-ниң улус депутады. Күрүне шанналдарлыг.

КОНСТАНТИН ВАСИЛЬЕВИЧ ФРОЛОВ

1932 чылда Калуга областың Киров хоорайынга төрүттүнген, орус националдыг. 1965 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Бежицкиниң транспорт-машина тудуунуң институдун дооскан. Техниктиг эртемниниң доктору, профессор, ССРЭ-ниң Эртеминер академиязының академиги.

Калуга областың Киров хоорайында «Стройфаянс» заводунга 1946 чылда ажылдап эгелээн. Институтту дооскан соолунде — инженер-шинчилекчи, Ленинградтың металлургия заводунуң улуг инженери. 1958 чылдан бээр эртем ажылында: аспирант турган соолунде ССРЭ-ниң Эртеминер академиязының А. А. Благонравов аттыг машина чогаадыр институдунуң директору болган. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизинге 1985 чылда соңгуткан, 1986 чылдан бээр — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының машина тудуунуң, механика болгаш башкарылга чорудулгаларының айтырыгларының талазы-биле салбырның академик-секретары, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының «Машиналарның бижыг бүзүрелдии» деп адырлар аайының эртем-техниктиг комплекизиниң чиягине директору.

РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездизинге РСФСР-ниң Компартиязының ТК-зының кежигүнүнге соңгуткан. ССРЭ-ниң улус депутады. Күрүне шанналдарлыг. ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шанналдарының лауреады.

(Төнчүзү 2-ги арыында).

ЧУРТТА БАЙДАЛ СОҢГААРЛАДЫРЫН БОЛДУРБАЙН ТУРАР

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң дөртү сессиязының ажылының баштайгы хүнүнде Кремльге сентябрьның 10-да, оожургалдыг үре-түнелдиг ажылдаарынче, бот-боттарынга чөпсүүп, чөпшээрежиринче, хөделиишкиннернин чаа байдалынче болгаш цынарынче кирери дээш кыйгырыглар чаңгыланып турган. Палаталарның каттышкан хуралынга сессияның хүн айтырыын тургузуп, оон ажылының корум-чурумун тодаргайлаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Даргазы А. И. Лукьянов бо айтырыгларның талазы-биле илеткел кылгаш, бот-боттарының аразына кады хөделиишкиннерниң таарымчалыг механизмин тургузары, аңгы-аңгы хөй-ниити агымнарны парламентиде төлөөлөөн фракцияларның болгаш бөлүктерниң аразынга үүгүлүг чугааны калбартып чорудары кол сорулгаларының биредзи деп көрүп турарын чугаалаан. Ол шынныг чорук бак сөглежирилеп эвес, а харын маргылдаадан тодараттынар деп чугаалаан. Бистер шагдаа туруштарывыстың чөрүлдээлериниң кайы хире ханызын хемчээринден ойталааш, олар кайы-даа хире ылгалдыг болур болза, бистерни каттыштырып турар үүлдерни тып көөр ужурлуг турган бис. Совет парламентиниң баштынының бодал турары-биле алырга, кризистен, социал дүшкүүрлүг байдалдан, националдар арызында ескележиишкиннен чүрттү үштүп алырын ниитизи-биле күзээр чорук бистерни каттыштырар ужурлуг. Нарын социал-экономиктиг байдалдың орталандырыкчызы, үндезин реформаларның совет күрүвени болгаш хоойлу-дүрүмну бижыглаарының организакчы болур аргалыг чогуур политиктиг тура-соруктуг орган кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Соведин көөрүн соңгукчулар күзеп турар. Ынчангаш бир эвес аңгы-аңгы туруштар месилдежиишкиннерни үндүрбейн, а бистиң хөрек кырында үүлдеривистин аная эвес айтырыгларын үзе шинтпирлээринге чедирер, бир эвес улустуң салым-чолунуң дугайында сагыш салыышкыны оон еске бүгү бодалдарны ажа бээр болза, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң угаан-бодал болгаш политиктиг курлавыр, күштерин эн-не төлептии-биле ажыглап, ажылдаары ол болур ийик.

Съездиниң ажылын болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведин кызырып, кызыгаарлаанының дугайында, ол хамаанчок оларны тодарадырындаа дугайында сөөлгү үеде илереттинин турар саналды совет парламентиниң баштыңы шуут үндезин чок чулчуруушкун-дур деп чугаалаан. Кажан улустарның салым-чолдары шинтпирлеттинип, ниитилелдиң хөгжүүрүнүн чаа угланыышкынының ооруу хилинчектиг болгаш берге байдалда салдының турар оон төөгүзүнүң ыңдыг нарын болгаш чидиг үезинде чурттуң парламентизин ажылдаар арга чок болдурары дээрге, чаартылганың хөрээн сула салыптары, дээди күрүне эрге-чагыргазын боттандырын чорудары-биле улустуң бүзүреттирген кижилериниң эде тургустунуушкунуун чорудулгаларына киржир арга чок болдурары-дыр деп, ол демдеглээн.

А. И. Лукьянов хүн айтырыын тодаргайы-биле тайылбырлааш, кол сорулга болза, совет экономиканың рынокче шилчиринин эргехоойлу хандырылгазы болган турар ужурлуун онзалап демдеглээн. Амгы сессияга чугаалажып көөру-биле киирип турар бирги бөлүк айтырыглары — рынок экономиказынче шилчиринин талазы-биле хемчеглер болгаш оларнын-биле холбаалыг хоойлу төлевилелдери бооп турар. Оларның иштинде — инвестиция ажылчорудулгазының дугайында, чонну ажылга хаара тударының дугайында, инвалидтернин социал камгалалының дугайында, өртек-үне доктаадып тургузарының дугайында, банкылар дугайында, валюта шинтпирлерининг дугайында, каайлы таривиниң болгаш еске-даа хоойлужудулгаларнын үндезиннери кирип турар.

Эвилелдиң чаа керээзин белгилээрі-биле холбаалыг ажыл сессияга элээн хөй черни эллээр апаар. Ниитизи-биле алырга, Дээди Советтиң кежигүннери декабрь төнчүзүнге чедир (сессияның доостур үезі), ужеи ажыг хоойлу төлевилелдерин чугаалажып көрген турар ужурлуг.

Хуралга хүн айтырыгларын доктаадыры-биле холбашкан саналдарны чугаалажып көөру эгелээн.

(СЭТЛ).

КАДЫ КЫЛГАН МЕДЕГЛЕЛИ

Ирактың Кувейтиже шуруп кирген-биле болгаш ону шериг эжелелиниң үргүлчүлеп турары-биле холбаштыр Президент М. С. Горбачев болгаш Президент Дж. Буш дараазында медеглелди кады кылган:

Ирактың агрессиязы-биле эптежип болбас деп бүзүрелге бистер чаңгыс аай бодалдыг бис. Хемчээлиниң талазы-биле улус күрүнелер бодунуң улуг эвес кожаларын эгелээр болза, делегейниң тайбың кандыг-даа корум-чуруму болдунмас.

Бистиң чурттарывыстың даштыкы херектер министрлеринин бо чылдың август 3-те кады кылган медеглелин, а ол ышкаш Айыл чок чорук Чөвүлелиниң № 660, 661, 662, 663, 664 болгаш 665 резолюцияларын деткеннивисти бадыткан тур бис. Кувейтиден чугаа чокка үнеринче, Кувейтниң дурум өзугаар чазаан катап турган арганы бээринче, Иракта болгаш Кувейтиде орнаг кылдыр туттурган бүгү кижилерни хостаарынче Ирактың чазаан база катап ам кыйгырып тур бис.

КНО-нуң Айыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюцияларын бүрүү-биле боттандырары кара чаңгыс шын базым болуп турар.

Бо чылдың август 2-ге чедир Кувейтниң турган байдалын эгидип тургузары — Ирактың часкаавызыраашкынын соксадып кара чаңгыс базым болур.

Каттышкан Нациялар Организациязының эгелээн хемчеглерни сагыырынче бүгүделегей ниитилежилгезин бистер кыйтырып, ук хемчеглерни тус-тузунда болгаш лем-биле бүрүн сагыырын хандырарын чедип алырывысты медеглеп тур бис.

Оон-биле чергелештир чаагай сеткилдиг бодал өзугаар Иракче болгаш Кувейтиже аъш-чем аймаан киирерин КНО-нуң Айыл чок чорук Чөвүлелиниң № 661 резолюциязы чеңшээрен турарын Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттар хүлээп көрүп турар. Чаагай сеткилдиг бодал өзугаар деп айтырыгны канчаар билириңге хамаарыштыр сүмелерни Хемчеглер талазы-биле комитет Айыл чок чорук Чөвүлелинге баар. Ынаар киирген аъш-чем аймаанның шын ажыглаттынарын хандырар сорулга-биле Иракче база Кувейтиже аъш-чемни киирери делегейнин хамаарышкан албан черлериниң контролюбиле боттанган турар ужурлуг дээрзинге Совет Эвилели болгаш Каттышкан Штаттар база чөпшээрежип турар. Бичии урулгарның хереглелдерин хандырары онзагай кылдыр көрдүнген турар ужурлуг.

Кризисти тайбың шинтпирлээрин бистер күзеп, Ирактың агрессиязына хамаарыштыр чаңгыс аай турушту эллээр бис. Агрессияны соксадырын чедип алырынга оон-биле чергелештир бүгүн шинтпирлиг бис, ам кылдының турар базымнар, бир эвес ону хандырбас болза, КНО-нуң Уставынга дуушту немелде базымнарның кылырын чугаалажып көөрүнге белен бис. Ажыктыг үүлдү агрессия кажан-даа бербес дээрзин эн-не бүзүрелдиг кылдыр көргүзер ужурлуг бис.

КНО-нуң Айыл чок чорук Чөвүлелиниң үстүнде айытынган резолюцияларында салдынган сорулгалар чедип алдынарга президентилер регионга база оон дашкаар черлерге айыл чок чоруктуң регион структуралары тургузар, тайбының болгаш бижыг туруштут байдалды деткиир хемчеглерни ажылдап кылыр талазы-биле айтыышкынларны министрлеринге дораан бээр. Чоокку Чөвүлелиниң мугуллуунда аптаан бүгү чөрүлдээлерни төрүштүр шинтпирлаар талазы-биле идепкейлиг ажылдары эргежок чүүл. Ийи талалар бот-боттары-биле сүмележилгелерин ужам-ылаар болгаш ылбак ол сорулгаларны чогуур үезинде чедип алырынче угланган хемчеглерни коор апаар.

Отчёттар болгаш соңгулдалар

«САНДАРААР ДЕП БАРДЫВЫС»

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың руднигинде партия эге организациязының отчёт-соңгулдалы хуралы айыткан шагындан соналап эгелээн. Амгы үеде үеттө турар 28 коммунистиң 15-и иелеп Чамдыктарының олурушпайн турар чыллаганын кым-даа сонуургаваан. 1982 чылдан бээр партия кежигүү Л. М. Петроченко олулундан тургаш, билединбаш удур бижип алган билдириишкини-биле кады президиум столунга аппарып салгаш, моон соңгаар коммунист болбас дээн күзелин илереткеш, үне берген.

Партбюро секретарының оралакчызы И. А. Устиновка партбюроның ажылынга хамаарыштыр илеткел кылыры-биле сөс берген. Бижип алгаш, холунда, туткан саазыны-даа чок индирге баргаш, залды эргий көрүп тура, бодап алганы кандыгдаа чижек, бадыткал чок каш сөстерни шээжи-биле чугаалаан. Партбюроның, эге организацияның хуралдары ай санында эртип турганын, отчёттуг үеним дургузунда чаныс-даа чаа кежигүн хүлээп албааның айыткан. Чогум кандыг айтырыларны чугаалашканын, бюро кежигүннериниң партийжи даалгаларының, моон күүседелинин, коммунистиң авангардчы ролюнун, идеология, организас-массалыг ажылдарның талазы-биле тодаргай чүве чугаалап чадашкан. Бюро кежигүннериниң, бодунуң база чамдык коммунистерниң-даа алыңга шугумчелел болгаш бот шугумчүзел ыллаан. Оон аныяк чок, эмин эрттир «ренгей чугаазын олурган коммунистер осмоон үзе кирип, индирден дүжүрбейн, элээн каш айтырыларны салза-даа, тодаргай харыы албаан. Чугаазының төнчүзүн ол партбюро секретары турган А. И. Губенин багай ажылдап, партбюроның, эге организацияның ролюн белидер, коммунистиң ат-алдарын көдүрер талазы-биле чүүдаа кылбаанын, сөөлүнде ажылын каапнаш, өскээр чорупканын айыткаш, парткомның дуза-деткимчезинин кошкаан кыры-биле шугумчүлеп чорүй, «сандараар деп бардывыс» деп сөстер биле чугаазын төндүрген.

Хуралды даргалаан В. С. Стручков саналче киреринсүмелээн. Эренгей «илеткелден» чүү-даа билип ап ыштаваан коммунистер кезек боданыр ужурга таварышкан. Думчуунга тулганда бызаа сүгжү дээн ышкаш, чамдыктары туруп, индирге барып, боттарының бодалдарын илереткен. Оны дорчузу-биле моон алаанда киирдим.

С. М. Тамонов: — Партбюро сөөлгү үеде мырынай ажылдавастаан. Эге организацияны удуртурун уткан. Коммунистиң хөй кезии ажылынаан. Ниити билин чевыс. СЭКП-ниң XXVIII съезтизинин материалдарын пропаганда алаар талазы-биле кандыгдаа ажыл чорудуп келди. Коммунистиң коллективте авангардчы ролю шуут көзүлбес-тир. Дыка хөй коммунистер парторганизациядан үндүрткен болгаш эки туразы-биле үнүп чоруп турары бисти дүвүретпес арга чок.

С. О. Салчак: — Шынаала, А. И. Губенин партбюро секретары тургаш, бодунуң коммунист, удуртукчу алын бужартадыр, чамдык кижилерни партия хүрээлениннен үнер дугайында агитацияны чорудуп турганы багай салдарлыг болуп, дыка хөй коммунистер кежигүнден эки туразы-биле үнүп чоруткан. Сөөлгү үеде коллективте сагылга-чурум кескүзү-биле сулараан. Коммунистер кежигүн эвес кижилерден ылгалып көзүлбес апарган.

М. Д. Кужугет: — С. О. Салчактың саналынга каттышпас аргавыс чок. Илеткелчиниң «сандараар деп бардывыс» дел дугаалаанын база чөптүг.

А. Ф. Уланов: — Даг руднигинде ам 3 чыл дургузунда ажылдап келдим. Хөй националдыг, эп-найырал-дыг коллективке моон мурнунда мындыг берге байдал турбаан. Бо чылын 82 ажылчын болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларывыс ажылын каап, еске нерлеже кежигүн чорутканы. Оскынын орнунга чаа кижи-лер хүлээп ап турарывыс бис. Коммунистиң авангардчы ролю, саллары, ат-алдары кудулааны-биле кижизидилге ажылы чоорту кошкан, хөй-ниити организацияларының ажылы база чорбастаан. Ажылчыннарының аразында онаашкан ажылынга эз-харыысалга чок, хүн арттырерин болаар чоруктар кевүдээн. Парторганизацияларның ажылын диргизип, кижизидилге ажылын экижидерин үе негеп келген.

Отчёттуг хуралга келген, санал берген коммунистер партбюроның ажылынга хамаарыштыр чөптүг үнелел берип шыдаваан. Ажык бадылаашкын-биле 5 кижи составтыг бюрону тургузуп, соң секретарынга С. М. Тамоновту соңгуп алган. Чамдык коммунистерниң чугаазындан партиядга, моон политиказынга хамаарыштыр шын эвес билчиишкин, шугумчүлелдер база дыпталган. Аңаа олурушкан комбинаттың партбюро секретарының оралакчызы Ш. Б. Кыргыс, комбинаттың чиигне директору-даа оларга ойтур шавыышкын, адилге кылбаан.

ТҮННЕЛ ОРНУНГА

Бо партия эге организациязынга 1988 чылда 54 коммунист бактаап турган болза, ам чүгле 28 кижи артган. 15 коммунист үе тевтиг негелдерлиг хажыт каны дээш партияның хүрээлениннен үндүрткени болгаш эки туразы-биле үнүп чорутканы, хүрээлеринге чаныс-даа кижи хүлээп албааны дүвүреңчиг болбас арга чок. Чамдык коммунистер кежигүн далыырын 3-4 айда төлевейн турта, оларның-биле эптежип келген. Сөөлгү үеде хавырган дальырының 50 хуузу болур 1300 рубльди эге организацияга арттырып алгаш, шанналга, дузаламчыга ажыглаарын боттары шиитпирлеп алганы, тускай казначейни соңгаанын партийжи инструкциясын хажыткаанының база бир чижээ болур.

Отчёт-соңгулдалыг хуралга «сандараар деп бардывыс» деп коммунистиң чугаалаан сөстери уткалыг. Редниктө парторганизацияның, моон партбюрозунуң ажылын эде көөр, деткимче талазы-биле «Тыва даг-дүгү» комбинаттың парткому (секретары А. Н. Шулепов) дарый дээштиг хемчегларны алыр хүлээлгелиг.

Александр ХЕРТЕК.
(«Шыныың» тускай корр.).

Бистиң интервьювус

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРЫВЫСКА ХАМААРЫШТЫР

Он ийнги беш чылда кадык камгалалын улам ынай хөгжүдери дээш хемчеглер алдынын турар. Эмчи дузазын көдээниң чурттакчыларынга чооншуладыры, кадык камгалал албан черлерин амгы үениң медицина дериг-херектерлери-биле дериири, санитар автотранспорту-биле, эмчи кадрлар-биле хандырары дээш элээн ажыллар кылдынган. Сөөлгү чылларда эмнелгелерде 650 орун немешкен, 800 хүлээн алыышкын кылыр амбулатория-поликлиника албан черлери ажыттынган.

Оон-биле чергелештир амгы үеде чуртта болуп турар улуг чаартылгалар кадык камгалалын оюп эртпээнин биллингир. Рынок экономиказынче шилчиишкин, аваа белеткел чоруп турар. А медицина ымчан канчаар ажылдаарыл? Тургустунуп кээп турар нарын айтырыгларга чаныс сөс-биле харыылаары болдунмас. Республиканың кадык камгалалында шиитпирлээр ужурлуг чугула айтырыглар хөй. Министрниң хүлээлгезин күүседип турар О. Х. Ондар-биле «Шыныың» корреспондентизи Н. Ооржак беседалашкан.

— Эде тургустунуушкунун, чаартылгаларның чалгыы дегбээн адырны бөгүн тывары берге. Социал чаартылгаларның негелдезинден алырга, кадык камгалалында «калыкшыдар», эде көөр айтырыглар уттунмас деп болур. Ол талазы-биле чугаалап көрүңерем, Опанас Хурбаевич.

— Бир-ле дугаарында, материалдыг база кончуг кошкаан чугаалаар апаар. Ылангыя көдээниң кадык камгалал албан черлеринде материал-техниктиг баазавы дендии эстергей байдалда. Эмнелгелер колдуунда 40-50 ылларда туттуунган, аргижиреэн, ыяш бажыннарда төпчүкен суг дамчылыгары, изиг туржук, соок-даа суг-биле хандырылмаан, канализация чок. Шак ындыг байдалга санитар-гигиена режимин сагыыры болдунмас, аарыг кижилерге-даа, ажылдакчыларга-даа аңаа турары берге. Ол эмнелгелерде бир орунга-ла 3,2 дербелчин метр онаажыр, а нормазы 7,9 дербелчин метр көрүнген. 14 район эмнелгелериннен чүгле дөртү — Эрзинде, Тандыла, Ак-Довурак, Бай-Тайгада чаныс аай төлевилел өзугаар туттунган.

Байдал ындыг турбуже, кадык камгалал объектилериниң тулуу кончуг четпес, оожум темпилиг. Көрдүнген акша-хөреңги 1988 чылда — 64 хуу, 1989 чылда — 58 хуу, бо чылдың 7 айларында 28 хуу. Үлетпүр будурулгелериниң күсели-биле 31 хуу шиңгээдип алдынган.

Материалдыг баазаны экижидери-биле чоокку чылларда Шагаан-Арыгда, Туранда эмнелге комплекстерин, Кызылда халдавылыг аарыглар эмнелгезин доозарын дүргедиор: яа объектилер болур Сут-Хөлде поликлиникаын, Чалаанага, Хандагайтыга эмнелге комплекстерниң, Кызылга терапия корпузунуң, херээженнер консультациязының, уруглар бажынының, диагностика төвүнүң тудуун эгелээрин планнап турар чүве.

Ниитизи-биле он үшкү беш чылда 800 орунчуг эмнелгелерни, 1050 хүлээп алышкын кылыр поликлиникаларны ажыглалга киирери планнаттынган.

Чурттакчы чоонуң эмчилер-биле хандыртынганы РСФСР-ниң (46,7) деңнелинден куду (35,8). Кадык камгалал албан черлеринде херек кырында четчелеттингени терапевт эмчилер-биле 65,5 хуу, педиатр-биле 70,0 хуу, хирургтар — 70 хуу, акушер-гинекологтар — 80 хуу, окулистер — 40 хуу, лор-эмчилер — 42 хуу болуп, специалистер чедишпейн турары ол. Чыл санында-ла РСФСР-ниң кадык камгалал министерствозунче киирген чагыыысты арай эвээжелип, 100-110 ылдыр хүлээп алыр. А херек кырында хуваалданы алганнардан беши 20-30 кижи чедир келбейн баар ындыг. Ылангыя бо чылын төп солуннарда көдүрлүп турар шугуазының ужурундан институт доозукчуларының дыка хөйү Тываже келбейн барган.

Медицина кадрларын белеткээри берге айтырыгларны бирээзи болуп артпышаан. Чыл санында-ла республиканың мединституттарже 120 хире абитуриентилерни, оон иштинде конкурстан ашкаар 20-35 кижини, РСФСР-ниң Кызык камгалал министерствозунуң тускай чагаазын өгаваар чүгле көдээ школа доозукчуларындан 60 кижини, оон ангыда, Красноярскинин, Барнаулдуң мединституттарының белеткел курстарынче — 30 кижини республиканы өөрелип чорудуп турар бис. Ынчалаада оларның 60 хуузу янзыбүү чыллдагааннардан өөредилгезин каапкан, эки-ле дизе, 40-50 кижи (40-45 хуузу) доозун келир. Ынчангаш шилип ап, өөредилгеже чорударының негелдезин шиитпирлеп, өөренгичилер ортузунга профугланыышкынны калбарткан база медицина албан черлерінге ажылдап турган (ортумак болгаш техперсоналдан) стажтыгларны алырынче кичээнгей салып турар апарган бис.

— Айтырыгларның өске талазындан ап көрээлинер. Акша-хөреңги чедишпезиннен кадык камгалалы тө-реңги, чединмес байдалдың аспаандан үнместээн. Медицинаны кым көдүрер, көрнүр ужурлугул деп айтырыг тургустунуп келир-дир. Эмнелгелерниң оран-савазы эргижирээн, ажыллакчыларга чуртталга бажыңнары чедишпес. Ылаңгыя көдээ черлерни кадрлар-биле четчеләэри нарыылап турар. Чаа доозун келген специалистер көдээже үнүксевезин база чөптүг: ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байлал чогунда.

Ындыг байдалдан канчап уштынарыл? Бирээде, кадык камгалалын акшаландырында соолгу чылларда көскү өскерилгелер болган бе? Ийнде, чоонуң кадмышылы чүгле Кадык камгалал министерствозунуң сагыш човаашкыны бе? Ол талазы-биле канчаар болап турар силер, Опанас Хурбаевич?

— 1990 чылда министерствонуң бюджеди мурнуку чылдардан 6 млн. рубльге көвүдээн. 48,5 млн. рубль четкен. Амгы үеним чаа медицина дериг-херектерлерин садып алырынга өрткен чылын 1289 муң рубльди, бо чылын 1304 муң рубльди тускайлаан. Онкодиспансер, тубдиспансер, республиканы эмнелгези боттарының ажылынга электронуг санаалга машиналарын ажыглап эгелээн. Оон-биле чергелештир инструментилер, дериг-херектерлерни кооперативтер дамчыштыр хостуг садып ап болур апарган, ынчалаа-даа акша-хөреңги дөмей-ле чедишпес. «Медтехника» будурулгетехниктиг каттыжышкындан РУШ-12 марканың рентген аппаратуразын (120 муң рубль) алгаш, министерство ам-даа төлеп чадашкан. Ол каттыжышкында 300 муң рубльге чаа дериг-херектерлер чыдып турар, оны садып алыр акша-хөреңги медицинада чогу-биле бергелеп турар бис.

Көдээ чоонга медицина дузазын чоокшуладыр таарымчалыг болдуңары-биле фельдшер-акушер пунктуларын эмчи-амбулаториялары кылыр эде дериг-организастаан. Чаа төлевилел өзугаар 13 ындыг амбулаториялы туткан. Көдээ черлерде капитал тудулгаларны Кадык камгалал министерствозунуң бюджеди-биле чиилеп турар.

Рынок экономиказының байдалынга медицина дугуржулгалыг үндүрүшче ажыглаар апаар. Ажылчыннарын калыкшытканы дээш ажыл-агыйлар, бөлүүлгелер дугуржулга өзугаар төлөөр, санаажыр ужурлуг. Курагроулетпүр эвилели бо хүннерге чедир ынаар корунмейн, акша-хөреңги бербейн келген. Министрлер Чевалеевиниң докладында көрүнгени болза, көдээ черлерге кадык камгалал, албан черлерінінің тулуунга Курагроулетпүр эвилели акша-хөрениин түскайлаар, чоонуң кадыкшыларынче сагыш салыр ужурлуг. Он үшкү беш чылда көдээ черлерде 625 орунчуг эмнелгелерни, аңгыда 700 хүлээп алышкын кылыр поликлиникаларны тудары планнаттынып турар.

— Чоонуң бижик чагааларын канчаар харыылап, сайгарып турар ирги, Опанас Хурбаевич?

— Чурттакчы чоонаң кээп турар билдириишкиннерни, чагааларны, хомудалдарны кичээнгейлии-биле сайгарып көрүп турар. Эрткен чылын 89 чагаа, оон иштинде 14-ү хомудалдыг. Оларның 78 хуузун 15 хоңуктан эрттирбейн сайгарып көрген. Ылаңгыр сайгарылга бүрүзүн министерствонуң кол специалистерінінің база хамаарышкан черниң төлөөлерінінің киржилгези-биле коору чурумчаан. Эрткен чылын 104 кижиге доңгулданы берген база 15 кижинин ажылындан хостаан, 3 херекти өстелге органнарынче дамчыткан. 14 кижиниң шеңээзин кышкы үеже шилчиткен.

Чыл дургузунда кирген бижик-чагааларының сайгарылдазының түүнелин министерствонуң коллегиязынга ыяап-ла чугаалажып көрүп турар.

— Интервью дээш четтирдивис, Опанас Хурбаевич.

(Төнчүзү. Эгезин 1-ги арыда).

РСФСР-ниң Компартиязының Төп Контроль Комиссиязының даргазы

НИКОЛАЙ СЕРГЕЕВИЧ СТОЛЯРОВ

Белорус ССР-ниң Гомель облазының Калинковичск районунуң Александровск суурунга 1947 чылда төрүттүнген. белорус. 1968 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Ейскиниң В. М. Комаров аттыг шеригниң дээди ужар үүл училищезин база Ю. А. Гагарин аттыг Шериг-Агаар академиязын дооскан. Полковник. Философия эртемнериниң кандидады, доцент.

Белорус демир-оруунун Гомель станциязында орук дистанциязының ажылчыны болуп, 1963 чылда ажылдап эгелээн. 1965 чылдан бээр Совет Армияның хүрээлеринде турар: курсант, ужар үүл полугунуң штурманы, ужар үүл дивизиязының оперативтиг кезээнин начальнигиниң дузалакчызы, ужар үүл полугунуң штавының начальнигиниң оралакчызы. 1980 чылдан бээр Ю. А. Гагарин аттыг Шериг-Агаар академиязының марксизм-ленинизм кафедразының башкызы, улуг башкызы.

Партияның XXVIII съездиинге СЭКП ТК-ның кежигүнүне соңгуткан. Күрүне шанналдарлыг.

РСФСР-НИН КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРО КЕЖИГҮННЕРИ

ВАЛЕНТИН ВАСИЛЬЕВИЧ ЧИКИН

1932 чылда Москвага төрүттүнген, орус националдыг. 1956 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Москванын М. В. Ломоносов аттыг күрүне университединдооскан.

Куш-ажылчы чорудулгазын 1951 чылда «Московский комсомолец» солунунуң литература ажылдакчызы болуп эгелээн. «Комсомольская правда» солунунуң литература ажылдакчызы, редакторунуң оралакчызы, кол редакторунуң оралакчызы болуп ажылдаан. 1971 чылдан бээр «Советская Россия» солунунуң кол редакторунуң оралакчызы, бирги оралакчызы. 1984-1986 чылдарда СССР-ниң Ном үндүрер черинин, полиграфияның болгаш ном садыының херектерінінің талазыбиле күрүне комитединин даргазының бирги оралакчызы. 1986 чылдан бээр — «Советская Россия» солунунуң кол редактору.

Партияның XXVIII съездиинге СЭКП ТК-ның кежигүнүнге. РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездиинге РСФСР-ниң Компартиязының ТК-зының кежигүнүнге соңгуткан. РСФСР-ниң улус депутады. Күрүне шанналдарлыг.

ВАЛЕРИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ ЯШИН

Кемерово областың Ленинск-Кузнецк районунуң Ново-Источное суурга 1945 чылда төрүттүнген, орус националдыг. 1972 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Мосиванын Н. Э. Бауман аттыг техниктиг дээди училищезин база Ленинградта партияның дээди школазын дооскан.

1960 чылда штукатур болуп ажылдап эгелээн. 1968-1974 чылдарда Ленинград хоорайда транспорт-машина тудуунун Бүгү-эвилелдиг эртем-шинчилел институдунуң инженери, улуг инженери, биче эртем ажылдакчызы турган. 1974 чылдан бээр партия ажылдакчызы. Ленинград хоорайның Красносельск раймомунуң инструктору, киллис эргелекчизиниң оралакчызы, пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелекчизи, организастыг киллис эргелекчизи болуп ажылдап турган. 1983-1988 чылдарда СЭКП Ленинград обкомунуң инструктору, организас-партийжи ажыл киллизиниң эргелекчизинин оралакчызы, а оон соонда организас-партийжи база кадр ажылының киллизиниң эргелекчизинин оралакчызы. 1988-1990 чылдарда Ленинград хоорайның СЭКП Красносельск райкомунуң ийиги, бирги секретарыига соңгудуп турган. 1990 чылда СЭКП Ленинград обкомунуң ийиги секретары.

РСФСР-ниң Компартиязының Тургузукчу съездиинге РСФСР-ниң Компартиязының ТК-зының кежигүнүнге соңгуткан.

Малга хөй, шынарлыг чем дээш

ҮШ РАЙОНГА ЧОРААШ...

1. АЖЫЛ ЫНДА ДЕМНИГ ЧОРДУ

«УТКА 25 чылы» биле «Ак-Туруг» совхозтарның аразында асфальтылыг орук-биле чоруп олурарга. Иштин-Хемче талазынче, орук-адаанда кукуруза ажаган, сөөрткен кижилерни, техниканы көөрге, ажыл ында хайнышкынныг. Шынап-ла, 6-7 агрегат ол культураны кескен, а автомашиналар ону сөөрткеш, Иштин-Хем фермазынче шуужуп-ла турар. Кукурузаның дүжүдү ынай. Ол районуң девискээринге каап-халыын болган. Ынчалза-даа өстүрген дүжүдүн шаабиле чидириг чокка ажаап алыр сорулганы механизаторлар салган. Кыш деп берге шылгалда бар. Ынчан чаныс килограмм-даа силос улуг ертектиг болгай.

Бир эки үүл болза, күштү ол салбырже мөөңнээн. Тракторист Александр Кыргыс, чолаачы Радомир Кара-Хуна-биле чугаалаштым. Сеткил-сагыжы сергек, ажаалданы дүрген доозар даап кызып-ла турар улус чорду. Ында кукурузаны доозарының кырында келген. Оон соонда мөөңү-биле Арыскан салбырында кукурузаны барып ажаар. Ында дүжүт эки дээрзин олар тайылбырлады. Ажылдын демниг чоруп турары ыракта-на илдек, комбайннар шупту ажылдап. Дем-дески чоруп турар. А мунгараан-на үүвем — аъш-чем хандырылгазы дыка багай. Ол хире чаагай ажылды бүдүрүп турар улузунга «УТКА 25 чылы» совхозтуң удуртукчулары — директор, специалистер, профком, бригадир үүге сагыш салбас дээр сидер? Бодап көрүңерем, кайда-бир тайга-таңдыда улус эвес, улут каалама оруктун чанында, совхоз төвүнден, галбырдан-даа ырак эвесте мал чеми белеткеп турарларны — эртенгинин 8 шактан кежээ 23 шак чедир ажылдап турарларны үүгле дуъште 12-13 шак аразында чаныс-ла катап чемгерер улустур. Ону бодааш, совхозтуң удуртукчулары, агроном, бригадир база профком-даа даргазы ол механизаторлары, чолаачылары ышкаш, бо сезон үезинде үүгле чаныс катап чемненир улус ирги бе деп бодадым. Чегенчиивистиг-даа!

2. ЫРЛАП ТУРУВУСТА...

Чөөн-Хемчиктиң улуг ажыл-агыйларының бирээзи «Чыраа-Бажы» совхозка чордум. Дадар-оол Монгушту-ну удуртканы витаминиг сиген далганы белеткеэр эвено йурнунда-ла шалыпчы коллектив даарзын дыннаан, билир мен. Олар ындыг адын бо чылын база салбайн турлар. Эр-хейлер! 280 тоннаны белеткээр планныг, аңаа чоруп турумда, сентябрь эгезинде 233 тоннаны савалап алган чордулар. Ам даалгазын бүрүн күүседипкен боор. Звеноның кежигүннери Байлак Донтак, Идам-оол Монгуш, Геннадий Кара-Сал олар ындыг түүнелге бүзүрелдиг улус чорду. Планны 100 хуу күүседип кааш-ла, оон-биле соксавазын олар чугаалады. Шын-дыр! Мал чеминге артык килограмм-на херек.

Ол совхозка чораш, ажылчыннар, специалистер-биле чугаалажырга, ийе, орукка чораш көөрге-ле илдеп, ситиңгенниң үнгени черле багай эвес, план күүсетпейн баар даар чылдагаан турбас. Тараа культураларындан 3100 гектарны база үндүр бижээн, ону мал чемиңге кезип ажаап алыр. Кончуг эки шынарлыг ногаан масса ол болур.

Планның күүселдези кандыгыл ынчаш? Пат. Сигеннин 23 хуузун болуп сараттаан. Силос 6500 тонна планныг, а салганы 341 тонна, сенажтыы 3050 тонна, белени 400 тонна. Мындыг куду темпини үүнүн-биле тайылбырлаарыл? Ол дугайында кол агроном Борис Куулар-биле чугаалаштым.

— Организастап тураарывыс багай. Үүге дизе, чаныс неделя дургузунда совхозка 3-5 куда болгулаар. Хамык улус ынаар баар. Күш четпейн тур бис...

Харыы мындыг. Шынап-ла, элдеп чүве. Мындыг бачым үеде куданы үүге шак ынчаар массалыы-биле арттирер чүвел аан? Моон мурнунда ол дугайын солуннарга бижип, радиога-даа чугаалап-ла тө-ржүк бис чоп? Улустуң чечиндин чугаалажыры ышкаш, ерт болур дей берген эвес аан. Күскү сезонну доозуп алгаш, октябрь айны куда айы ыллыр чарлап алза көрем! База бир таарымча чок чүве болза, чижээ, хову ажылчыны бир кижиниң уруунуң азы оглунуң кудазы болган-дыр, ынаар хову ажылдакчылары шупту сектуп чоруй баар. Малчыннының база ындыг. Чүү деп мындыг чаныс чүвел бе? Бир эвес мал чеминиң белеткели соолгуреп, адаптады берген болза, ескі херек.

Шак мындыг таарымча чок чүүлү өөренип көргеш, ам көдээ Советтиң күүсекомубиле дугуржуп, черле кураны бо үеде массалыг эртпирер-ге сагыш салбас-тыр. Ынчалзыынам!

3. ЧЫЛЫШ ЧОГУН КАЙГАДЫМ

Ийе, ынчалдым ышкажыл. «Сүт-Хөл» совхозтуң мал чеми белеткеп турары-биле танышкаш чөгендим. Эртенгинин 9 шакка чедир совхозтуң конторазынга удуртукчу, специалист-даа кижи келбеди. Хуваалда кылыр чери оон-биле кожа, а МТМ база ында. Кайгадым. Мал чеми белеткел шефтээр дээн улус дажыглаар автомашина эртенгинин 10 шакта бензин кудуп алыры-биле келди. Хайыраан халас эрткен шактө!

Бо совхозтуң мал чеми белеткээр планы аажок улуг: 3200 тонна сиген, 5740 тонна сенаж, 3200 тонна силос. Сигенниң 25 хуузун сараттап алган, а силозу 500 тонна, экономисте сенаж салганынын-медээзи бейн чогулу. Эдлеп-чүве аа? Ону чыыры берге эвес аан. Үүгле бо фактыгаа безин бо ажыл-агый мал чеминиң канчаар сагып салып-турары илдеп-дир деп дорт чугаалап болур-дур.

Сөөлгү үеде өөт-сиген бистиң девискээривиске бо чылдаазында дег, шак ынчаар мурнунда үнмээн деп, ажылишчилер ынчаар чугаалажыр чорду. Ол шын. Ам сентябрь ай үнүп келген, а сиген канчылбаан-даа. Июльдуң сигени-биле дөмей-ле, орай үнген өөт-сиген ындыг болбайн канчаар. Ээулуг белеткээр үеин бо-дур.

«Сүт-Хөлдүң» кол агроному Бегзи Монгуш-биле чугаалашкаш, мырынай чиитиг чүве дыннадым: Ак-Чыраадан барып мал чеми белеткээр-бе деп айтырыг туруп турар-дыр. Бодунда сиген үнгеи, а ол хиреде, кылыр чүве тыппаан дег, ол хире ыракта барып сигеннээр деп турар. Шуут-ла, та чүү дээр чүве, чугаалаар сес безин тыппас-тыр мен.

Шимчеңгир эвезивисти, чалгаавысты! Оон башка чүү дээрил ам. Бир эвес сиген чок тырган, үнмээн болза, ескі херек-ле болгай. Ынчан сүт-хөлчүлөрни кым-даа чемелевес. Ам кажы, үе далаштырып келгенде, ол хире чаагай үнген сигенни кезип, болуп чадап турар. Үргүлчү ындыг эвес, каш хонук үргүлчүлээр сезонда артенгинин оода-ла 8 шактан эгелээш, кежээ 8 шак, харын 9 шакка-даа чедир ажылдап болур арга бар.

Чеже кыжын мал чеми даап ол-бо черлерден дилеп, ховунуң хола-харагаын-даа кезип, арыгын аңаала үнүп турган чараш ыыштарын кескеш, шандалап, оон чевүрээзи-биле мал чемгерип туржук бис? Чок, эргим сүт-хөлчүлер, силернин ындыг аажыгаанны улус утпаан болдур ийин.

Багын чугаалааргa, бачыды адырлыр даар болгай. Мээн бо бичин шугумчүлелим, шаа-биле сүт-хөлчүлерге, чаныс чер-чурттуларымга эмек болур ирги бе деп сеткил-биле мону бижип олур мен ийин. Дыка чылыг хүниер тур ышкажыл. Сиченип-ле турза, көрем!

Чечек КЕНДЕН,
Радиожурналист.

БООЗАДЫЛГАНЫ ОРАЙТАТСА ҮҮЛ?

Специалистиң индири

Ие-чернин биске хайырлаан дүжүдүнүң үштүн бир кезинин чидирип турарывыс дугайында факт чажыт эвес. Хой ажыл-агыйында чидириг база шак ындыг. Улуг-Хем районнуң совхозтары хойнуң чаш төлүн чогуур деннелге чедир ап турзадаа, хураган үзүүшкүнүнге чедир оон камгалал алышкыны дыка багай. Ажылагыйларда ара салдыыган, өлүг төрүттүнген, өлген хураганнарның саны хөй бооп турар.

Бо чылын малчыннар хой төрүлгезинин үезинде малга чиртир сиген-ширбиишти дыка эвээшти белеткеп алыр. Үүге дээрге, район кандаашкына таварышкан. Мал чеминиң шынары ону орай белеткээнинден куду болур дээрзи билдингир. Агаар-бойдустуң байдалы өскерлип турар болганда, тарып боозадылга чорударының стратегиязы база өскерлир ужурлуг.

Чок, бисте ындыг эвес. Чыл эки-даа, багай-даа болур болза, өөренген чаныыс-биле хойнуң боозадылгазын август айда эгелей баап болгай бис.

Мээн бодап турарым-биле, бо чылын боозадылганы орай чорудар болза эки. Ону кончуг шалыпкын, 2-3 неделя дургузунда арттирер херек. Хой төрүлгезин 3 ай чедир узамдыктырган херек чок. Ынчангаш тарылга сөөлүнде кошкарларны хойга үүгле 1-2 неделя тургузар. Ноябрь 1-де чаныс-даа коданга чаныс-даа кошкар турбас ужурлуг.

Апрель айда хой төрүттпес. Сентябрь 20-ден октябрь 30-ге чедир төрүүр коданнарның хойларын шуптузун боозадып ап болур. Ол үеде хой семирээн, дыштанган, организминиң бүгү күжү боозадылгаже угланган болур.

Бо чылын тарып боозадылганы орайтады организастаарын үенин байдалы негеп турар-дыр. Ажылагыйлар тарып боозадылганы эрте (август-сентябрьда) эгелеп алыр болза, хой төрүлгези январь, февраль айларга онаажыр. Ол үеде хой аал даштынга хүнзээр, тургузу азыраар байдалче ала-чайгаар кирер апаар. Ындыг болганда оларга чем херек болгай. Малчыннарның белеткеп алганы каш тонна сигени үүге-даа четпес, совхозче көрнүр апаар. А Улуг-Хем район бо чылын хереглеттинип турар мал чеминиң үүгле чартыы хирезин курлавырлап ап шыдаар деп манап турар болгай бис.

Ам сан-чурагайларже киритээлинер. Районга хойнуң чаш төлүнге дерт ай дургузунда тараа холумактыг 953 тонна комбикорм, 748 тонна сиген, 1993 тонна силос азы сенаж чарыгдаттынар апаар. А чаа төрээн хойларга үш ай дургузунда 1404 тонна комбикорм, 6084 тонна сиген, 18720 тонна силос херек. Ол хире мал чеми районнуң ажыл-агыйларында бар бе?

Бо дээрге, үүгле төрүүр хойга саналп каан мал чеминдир. Өске чүүнүнүн малына, эң ылаңгыя инекке, төрүвес коданнарга, аът-хөлге чүү бөзр бис? Хойну эки чемгербес, оон организминиң ажыктыг бүдүмелдер-биле хандырбас болзувусса, оон шынарлыг эзт, дүк, төл маанаа херээ чок. Улуг-Хем районнуң хойнуң чаш төлүн камгалап ап шыдаваан турарының чылдагааны ындыг эвес бе?

Хой ам өскерлерде көлген. Ол таптыг семирип четтиктээн. Аңаа хостуг, сывыртаашкын чок, оттуг, суглуг одар херек. Хойну даң бажындан орайга дээр откарар, ажылынга бердинген, эрес-кежээ кадарчы херек. Бистиң одарларывыс чай дургузунда кандаашындан өрттенген болгай. От-сиген орай үнүп эгелээн. Ам сентябрь 20-ге чедир төрүүр хой денгел кире бөзр. Төрүүр хойнуң семиририн манап алыр ужурлуг.

Ынчалза-даа Түлүш Кечил-оол аттыг, «Ак-Тал», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтар хойнуң тарып, боозадылгазын август 14-те, «УТКА 25 чылы», «Найырал», «Ак-Туруг» совхозтар август 20-де эгелей берген. Ам көрүнер даан, үүг болуп турар-дыр. Кидин семиртилге үезинде төрүүр коданнарны тарып боозадылга пунктуларының чоогунуң от-сигени ховар черлеринде мөөнеп алгаш, оларны хунзедир тургузуп турар-дыр бис. Хойларны негелде өзугаар ийи катап тарыыр болгай. Ынчап баарга, оларның пункт «таныылдаар» хуусазы узамдыгар.

Бистиң малчыннарывыс бир дугаар төрүүр хойларда кошкарларны шагда-ла салып алган. Ол кошкарлар бо үеде хойларга кандыг дыш бөзрил? Хойларның чайлагларга курлавырлап алган күш-ыыдалы август айда-ла чарыгдаттының эгелээнин ол ышкажыл. Бистиң ам кылыр турар бо частыгларывыстың үре-түнелі кыжын, чазын кеступ көзр эвеспе.

Улуг-Хем районда ниитизи-биле төрүүр 42837 хой бар. Оон иштинде 31062 хойну тарып боозадыр, 11775-ти сула эдержилгеже киирер. Бир дугаар төрүүр хойнуң саны 9247. Шупту 10 тарылга пунктулары ажылдап турар. Бир пунктуга 1600 хойну тарып боозадыр. 1400 кошкар бүрүзүнге төрүүр 37 хой онаажыр.

Үстүнде сан-чурагайлардан алырга, улуг хойнуң 27 хуузу сула эдержилгеже киирип турар-дыр. Бо дээрге, тарып боозадылганы чугулага албайн, бригадирлериң айны-биле малчыннар коданнарынче кошкарлар салып алганы ол-дур. Кошкар эдерген хойлуг коданнарның төрүлгези 2-3 ай иштинде уламчылаар. Оон сула, ала-шокар хураганнар төрүттүнер.

Кошкарларны коданнарже салып киирери үүдеп-даа белен, а тарып боозадылга организастаары берге. Специалистер, малчыннар тарып боозадылгадан шүүтүүнер апарган. Ажыл төлевири куду болганындан техниктерниң дараазында чыдып ажылдаар хөнү чок. Ажыл-агыйларда бар кошкарларның ажаалда-дежээлдезиң, чемгерилгезин багай организастаанындан олар генетиктиг шынарларын чидирип турар. Бир кошкарга онааштыр үүгле 4-5 килограмм дүк кыргып ап турар-дыр бис. Улуг-Хем ышкаш, кандаашкына таварышкан районнарның байдалына бо чылын тарып боозадылганы орай чорудары үндезиниг боор деп бодаар-дыр мен.

Саара МОНГУШ.
Улуг-Хем АУК-тың уксаажыдылга талазы-биле зоотехниги.

Националдар аразында харылзаалар: санаалдар, бодалдар

2. САГЫЖЫМНЫҢ САЙМААРАЛЫ

(Эгези № 206 «Шында»).

Тывага националдар аразында чаруулаалерни болдурбайн барып болур турган. Бисте кедергей неперетгей националиам болгаш шовинизмни ажыт-чажыт чокна" илередип, кадрлар шилип алырда, таладугай тыртар, сөөк-язы көөр чорукту мурнуулан тура болдурбаан болзувусса, бөгүн мындыг ыглаанчыг байдалга келбес турган бис. Оон кнай интернационализмниң тайылбыр ажылын чорударда. Суслов үезинин идеологиязындан дүүгүү хүнге чедир уштунмайн келдивис. Орустар, тываларның найыралының дугайында чугаа чорудуп турган. Тываның ядыы үезин, хирлиг, быттыг чораанывысты кээп сураар, бөгүнде экономика талазы-биле чыдып калганывысты онзалап чугаалаар, орта үеде тывалар буруулуг хевирлиг кылдыр кылып келген пропаганданың уржуу бо-дур. Шак ындыг пропагандага ажыы-биле удурланып келген мен. Мени харын-даа экстремист деп бир удуртукчу эш бак сөглээн. Аная хомудаваан мен. Чүгле шак ындыг кыдыра идеологияның сөөлү багай болу бээрин үе ыяап көргүзе бээринің дугайында эшке сагындырдым. Ол ону бөгүн саптып олур ирги бе?

Улустарның найыралында эн-не чараш чүве чүл деп айтырар болза, ажыг-ажыг аймак-сөөк кижилерниң интернационалчы найыралы деп харылаар мен. «Труд» солуннуң корреспондентизин тыва башкы кижиниң билиин шылган, айтырыг салып турган чораан.

«Советская Россия» солуннуң корреспондентизиниң холунга республиканың теле-радиожурналистериниң депутаттарга берген чагыы кире берген. Ону ол хевээр солунда чырыдып каанын көргеш, ырмам-сынган. Парлалга ажылдакчылары — идеологтар бис. Интернационалчы найыралды чонга бистер неперет песке, ымнар кылырыл! Мен бо түүлүмнү бөгүн сегирип алгаш, ол-ла хүн доозуп кагбадым. Дыка-ла белетненип, кижилер-биле чугаалаштым, сумелештим. Чогаалчы, журналист өөрүмүн хөй кезии ол чагыгның авторларын парлалга ажылындан шуут-ла үндүр хөөглээр деп негеп турарынга каттыштым. Черле ынчаш, бо берге үеде теле-радиокомитеттің удуртукчулары политика талазы-биле бышпаанын көргүстүлер. Ол дугайында теле-радиодамчыдылгаларда янзы-бүрү хөөннерни илереткен түүлдерни чон эскерип турар. Ынчангаш парлалганың кадрлар айтырымы чыдып каап турарын бо чижектер көргүзүп турар-дыр.

Шаг-үеде магадылал чок апаргаи. Түү-даа болу берип болур шыкажыл. Тыва чоннуң ат-сывын националисчи кылдыр бужартаткан бо журналистер чүгле атаалдар чедип алыксааннардыр. Байдал берге турда, хан-чин төгүүшкүү-даа болу бээр хире ышкажыг. Чогум берге байдал көстүп келирге, ат-алдар сүрген бо эштер онгар ишти кире халчы бээрлер. А Тываның шынчы оолдарының ханы хей черге төктүп калыр ийик. Политика талазы-биле согур чоруувусту моон соңгаар катаптавас дээш, ыракка ыынчыг ук чагыгны кылган кижилерни моон соңгаар парлалга ажылынче үтер-боо адым хире черже чагдатпас болза эки-дир. Ону база ам-даа даамай көрүп олурарывыс окта шын эвес деп бодаар мен. Бо хүннерде национализм биле шовинизмге чаныш-сыныш чок туржур апаар бис. Оон башка амыдыралывыста тыптып келген хамчыкты канчаа даа адырып шыдавас бис.

Ажылымның болгаш амы-хууда хөрээм аайы-биле бо чылын Куйбышев, Донда Ростов, Москва, Красноярск, Томск, Новосибирск хоорайларга чоруп каптым. Шаанда ол хоорайларга баргаш, магазин кайдал деп айтырыптарыңга, ийи-үш кижи сени чедип алгаш, маннап турар түүе болгай. Чок, хөөрештедим, орустарга шак ынчаар хүндүлеп чораан тывалар эндерик. Ам ындыг түвен кайда боор, улус айтырарга, националым чажырап ужурга таварыштым. Орустарны тыва чуртундан үндүр сывырып турар, өлүргеш, өрттедип турар деп атка четкен кижилерни кымнар хүндүлээр боор.

Кижилерниң найыралы чүгле чараш эвес, күштүг. Демнигде күштүг дижирале. Эргиде чараш найыралывысты ам катап эгидип алыылынар.

Канчаар деп че! Ында аргалар хөй. Сөөлгү үеде чамдык кижилер орустарның Тывадан көжүп чоруп турарынга дыка амыраап, харын-даа кедээ черлерде шагдан бээр кады чурттап келген хан-төрел кижилериңге кыжаныш-даа тургулаан болур-дур. Төөгүнү коптарар болзувусса, орустар Тывага эллээн-түрээн келген. База-ла ядыы тывалар-биле кожа-хелбаа чурттап, амыдыралды тудуп келгеннер. Тывалар орустардан эки түүлдерни хөйү-биле өөренип, өттүүнүп алган. Биске бодаарга ажылгыр чон болдур эвесте. Оларның үлегерии эдерер болзувусса, ында багай түү боор. Харын-даа амыдыралывыс экижиир, культуржуур.

Чамдык кедээ черлерге оода-чадаарда он-чээрби орус өрегелер чурттап турар болза, амыдырал бир ийлы болур. Сууржуп амыдыралга дертен чыл иштинде чурттап келгиивиссе-даа, амыдыралга ам-даа өөренип албаан-дыр бис. Орустарны боттарының суурларынче көжүрүп, оларның амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалды тургузуп, ажылгыр кижилериңе амыдыралчы дуржулгазын чангыс чер-чуртташтарынга неперетиптер удуртукчулар тыпты бээр ирги бе? Даһын-чааның кадыг-бергезин көрүп чораан, өлүм-чидиниң шыдавыже көрүп келген орус чонда багай түү боор. Олар-биле кады чурттаар ужурлуг бис. Өске орук домей-ле чок. Чүгле найырал, найырал!.. Оон өске арга чок. Бөгүн ол божаңайнып, бустурунуп кырында келди. Сөөлүнде дөмей-ле дедир быжыга бээр. Ургларывыс урулары найыралдажы бээр. Ону бөгүн бодаар ужурлуг бис.

Парлалгага Прибалтика күрүнелериңде орустарны үндүр сывырып турар деп бижээни көңгүс меге. Ында үнер кижилер-ле үнүп турар. Россия болгаш өскедаа республикалардан Прибалтикаже көжүп турар өгбүлелер хөй. Ол дугайын парлалгадан номчудум. Латвия, Литва, Эстония ССРЭ-ниң составындан үнер деп турары шын-на. Ынчалаадаа олар еске сөөк кижилерни боттарының чуртунга арттырып алыр күзелдиглер. Ол чүгле арын чаган политика эвес, экономика политиказы болдур эвеспе. Ында орустарны кым-даа кыдыглавайн турар. Оларга бүрүн өргени бээр дугайында аазаашкыннары безин бар ышкажык. Культура деп чүве ол-дур. Ол республикаларда хан төгүүшкүү, өлүржүр-чидиржир чүве чок болдур эвеспе. Латвияга шовинисчи хөөннүг каш кижи күш дөгеп келген. Анаа латыштар боттарының белик культуразын көргүзүп, дөгеп келген чулурунту чудурук-биле харылаваанар. Мону база чогаатпадым, парлалгадан билип алдым.

Орус, тыва аразының найыралын бузарынга сонуургалдыг кижилер орустарның-даа, тываларның-даа аразында бары бөгүн көстү берди. Богдановский баштаан шовинисчилерге (чогум кым баштаанын билбес мен), национализчи хөөнүү илереткен теле-радиожурналистерге — шыңгыы харыысалга. Бөгүн тургустунуп келген берге байдал дээш сагыжының ханыызындаарып чоруур кижилериңе негелдезин ыңдыг. Оларның бурундууга четтирип алгаш, шары ышкаш кылаштажырывыска кайын болур түвел.

Шовинизмге удур демиселди ажыы-биле чорудар ужурлуг бис. Аная шаптынтап турар түүлдер бар. Оон бирээзи — хулиганнаашкын, ОМОН-чулар келирге, оларга хөөнүвүс чок болду. Ынчалза-даа олар корум-чурумну тударынга эки талаларны көргүстү. Чүгле тывалардан тургустунган ОМОН-чу отрядтан тургузуп алырының хемчээн ИХМ-ниң удуртукчулары бөгүнге чедир организастап чадап кааны кайгамчык. Оон ынай корум-чурум тударынга хөй ажылды кылган деп илеткёлдер хөй. А херек кырында кандыгыл? Кызыл хоорайда улуун чоруур аныктарны кайда товарадып, учётта алганыл? Кежээки шактарда шагдаалар, дружинниктер үүге автобустарга чоруп, ында кара тураында меннип чоруур кижилерни томаартпазыл? Республикада неформалдар тургустунган. Оларның аксы-сөзүнүн чаагайы аажок. Демократчылар бис деп хөрээн шаптынарлар-дыр. А хулиганнарга удур оларның чорудукан ажылы чок. Аныктар кижизидилгезиниче кирбейн, анаа-ла хоозун сөзү-биле чон чемгерип чоруур кижилер эрге-дужаалда суг депший бердилер. Оларның көңгүс хөрээ чок. Хоозун аазаашкындан чон туруп, шылай берди. Хулиганнаашкынның саны көвүдеп-ле олурар. Каш санныг тываларның хөй кезии херектеннер болур деп барган бе? Национар дугайында силерниң сагыш човаашкынынар кайыл, эргим-**демократтар!**

Чоокта чаа Томск, Новосибирск хоорайларга чораанымны чугаалаан мен. Дээди өөредилге черинче шылгалда дужаан алган оглум төп солуннарда үен-даян түүлдер номчааш, ынаайын барган. Ону барып чедирип чордум. Мээн-биле кады үш ада-не чорду. Аная барган, өөренип турар ажы-төлге бергезин караавыс-биле көрдүвүс. Ажыл-агый чок, студентилерлиг хоорайлар кезип чоруп турар тоянчы тыва оолдар эртем-билиг чедип алыр дээн ажы-төлүвүстүн кара моондаа болу берип-тирлер. «Эртем-билиг чок хирезинде, орус специалистерни үндүр сывырып турар»— деп, Ленинградтың бир солуунда бижээн. Байдал ындыг болур болза, тыва специалистерни шамбыла ораны чорудуп бээр эвес. Ниити дем-биле мону база бодап көрээлинер, чонум!

Эдуард ДОНГАК.
(Улаштылыг).

ЧАА ОРГАНИЗАЦИЯ ТУРГУСТУНГАН

Юристер эвилели

Тыва АССР-ниң Юристер эвилелиң тургузарының талазы-биле тургубукчу конференция бо чылдың август 24-те болган. Оон ажылынга республиканың хоойлу-дүрүм органнарының ажылдакчыларының төлээлери киришкен. Тываның Юристер эвилелиниң даргазынга юридиктиг эртемнер каидлады А. С. Ооржакты конференция соңгаан. Эвилелдиң секретарынга М. Б. Бамбаны бирги орган застыг пленумга соңгаан. Оон-биле кады комиссиялар база тургустунган. Кызыл хоорайга болгаш райониарга эвилелдиң эге организацияларын тургузары көрдүнген. Юристериңе бо эвилели бот-башкартынар, тускайлаң организация болганда, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Юристер эвилелинге чагыртыр.

Чаа организацияның сорулгазы чүл? Бот-башкартынар хей-ниити-политиктиг организация бооп турар ол эвилелдиң кол сорулгазы — кежигүннериниң профессия талазы-биле идепкейлиг ажылдаарынга, хей-ниити ажыл-чорудулгазынга оларның киржилгезинге эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузары база ажыг-ажыг ведомстволарда, организацияларда ажылдап турар юристерни каттыштырары бооп турар. Оон ажыгда, ол ам күштүг бооп турар хоойлуларны сайзырангайжыдар ажылдарга идепкейлиг киржир. Хоойлу-дүрүмүг практикада ажыглаан турарында четпестерни чайладыры, демократияны болгаш ажыкчарлыг чорукту калбартыр, чамдык хоойлуларның ажылдалының ажыктының өөренип көөрү дээн чижектиг айтырыглар оон мурнунда туруп турар. Ол сорулгаларның база бир чугулазы — юристерниң социал-эрге-хоойлу камгалалын хандырары, оон-биле кады эвилел кежигүннери юристериңе амыдырал-чурталга, материалдыг, мөзү-шынар-психологтуг байдалын экижидиринге дуза чедирери. Чурттакчы чон ортузунга совет хоойлу-дүрүмнерни пропагандалаар, юридиктиг бүгү-ниити өөредилгени боттандырар. Уставка үндезилеп, юристер эвилели организацияларга, будүрүлгелерге эрге-хоойлу айтырыгларының талазы-биле дуза чедирер сорулгалыг бот-орулга-чарылгалыг албанны тургузуп ап база болур. Националдар аразында харылзааларны чогумчудар айтырыглар талазы-биле ажылдаары оон ажыл-чорудулгазында кол черни эзлеп турар.

Юристер эвилели хоойлу санаалдаар инициативалыг, ынчангаш хоойлу төлевилелин ажылдап кылгаш, республиканың күрүне эрге-чагырга дээди, эргелеп башкарылга органнарынче оны саналдап киирип болур.

Тургузукчу конференция делгеренгей шиитпирин хүлээп алган. Чуртта тургустунуп келген нарын байдал айтырыгларны чүгле экономиктиг, политиктиг хемчеглер-биле эвес, юридиктиг аргалар-биле база шиитпирлээри негеттиниң турар дээрзин ында айыткан. Тыва АССР-ниң Юристер эвилели, республиканың бүгү юристери республиканга корум-чурумну быжыглаар, хоойлу-дүрүмүгүн чөптүг, шынныг болурун хандырарынга, совет кижилериңе хостуг эргезин, ат-алдарын камгалаар хереги-не үлүүн киирип, анаа салдарлыг болурунга база хоойлу-дүрүм реформазын болгаш эрге-хоойлуг социалистиг күрүнени тургузарынга идепкейлиг киржир дээрзинге идегелди ында илереткен.

Тыва АССР-ниң Юристер эвилелиниң тургузукчу конференциязы республиканың бүгү ажылчы чонунга — ажылчыннарга, албан-хаакчыларга, интеллигенцияга, аныяктарга кыйгырыг хүлээп алган. Ында даразында түүлдерни киргген.

Чуртта бооп турар кризистиг байдалдар чүгле экономика эвес, политикага, социал, националдар аразында харылзаа, мораль, мөзү-шынар айтырыгларына хамаарыштыр чамдык байдалларны тургузуп келген. Тывада байдал оон чурттакчыларының дүүрелин болдуруп турар.

Демократияның калбарганы-биле чаа хей-ниити, хей-ниити-политиктиг организациялар тургустунуп турар. Оларның хей кезии социалистиг харылзааларны сайзырангайжыдар сорулга-биле күштерни каттыштырып турган, кризистиг байдалдан үнериниң арганларын тыварын чугула сорулгазы кылдыр саналап турар дээрзин кыйгырыгда демдеглээн. Оон-биле кады тываларнын-даа, орус дылдыг чоннуң-даа аразында национализчи хөөнче чүткүлдүг белүктер, кижилер бар бооп турар. Олар эрткен үеник частырыгларын, эде тургустунуушкунуун берге байдалларын ажыглаан турарлар. Шак ындыг байдал кушажыл, күрүне сагылга-чурумун хажыдарынга, корум-чурум үрээшкиннериниң санының өзүп көвүдээринге бохгаш националдар аразында харылзааларны чидиглеп-дириниге чедирип турар. Бооп турар бүгү-ле ол түүлдерге шын үнелел бээр үе келген, ниити күштү, арганларны каттыштырарының аргазы-биле байдалды чогумчудар үндезин хемчеглер алырының чугулазын ында чугулаваан. Ынчангаш чамдык кижилериң экстремисчи, түвени чангыс талалай көөр хөөннегинге, ыйгыгыгларынга алыспазын, националдар аразынга ажаннежилге кыпсырынче угланган дамчыыр чугаалаага шиитпирлиг удур турарын ында онзалап демдеглээн.

Ажылчы чоннуң негелдехереглелдериниге, айтырыгларынга кичээнгейлиг болуруче күрүне болгаш ажылагый эргелелиниң бүгү адырларында ажылдап турар юристери ында кыйгырып турар.

Чоннуң боттуг, амыдыралчы саналдарын, бодалдарын дыннап, оларның аразынче киреринче республиканың партия, совет органнарының удуртукчуларын ында кыйгырган.

Кыйгырыгның сөөлгү одургларында дараазында домактар бижиттинген. Корум-чурум үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демиселдиң айтырыгларын шиитпирлээри, националдар аразында харылзааларны чогумчудары — бүгү чоннуң херээ, ынчангаш демниг бооп, каттыжары эргежок чугула. Чангыс күш бооп каттыжарын, чангыс эптиг болурун чугула деп санап турар бис.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Эгези № 205 «Шында»).

Монгуш Темир-оол Тыпынарович — Тыва АССР-ниң агроулетпүр эвилелиниң килдис начальниги.

Морозова Антонина Терентьевна — «Тыва суг-мелиорация» каттыжышкынының автобаазазының улуг диспетчери.

Морозова Людмила Прокопьевна — Ф. Э. Дзержинский аттыг ортумак школа-интернаттың кижизидикчизи.

Мотолова Людмила Петровна — Тыва АССР-ниң будүрүлге-техниктиг харылзаа эргелелиниң телеграфизи.

Надежкин Василий Тимофеевич — «Кызыл» септелге-техниктиг будүрүлгезиниң слесарь.

Назарова Нина Александровна — «Красноярскгэстудуг» автотранспорт будүрүлгезиниң бухгалтери.

Никитенко Вячеслав Иванович — Каа-Хем разрезиниң аккумуляторжузу.

Никонова Тамара Васильевна — «Фармация» каттыжышкынының контроль-анализ лабораториязының эргелекчизи.

Ольшевская Мария Константиновна — хей-ниитиниң чемненилге трезиниң повары.

Оолак Евдокия Чульдумовна — Тыва АССР-ниң Сады министерствозунуң төлевилел-смета бюрозунуң кол бухгалтери.

Ооржак Хапыр-оол Амыр-Ашакович — Каа-Хем разрезиниң экскаватор-машинизи.

Осипенко Николай Ильич — «Кызыл» септелге-техниктиг будүрүлгениң директору.

Перелыгина Бэлла Дмитриевна — «Красноярскгэстудуг» автотранспорт будүрүлгезиниң техникага айыыл чок чорук талазы-биле инженери.

Першина Елена Захаровна — пассажир автотранспорт будүрүлгезиниң ажылчыны.

Петрунина Лидия Ивановна — улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскомунуң сан килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

Петухов Виктор Феоктистович — пассажир автотранспорт будүрүлгезиниң чолаачызы.

Полежаева Майна Вениаминовна — № 14 ортумак школаның башкызы.

Популях Юрий Георгиевич — СибНИИЭСХ-ниң Тывада комплекстиг килдизиниң удуртукчузу.

Пономарева Лидия Андреевна — туулбу заводунуң экономизи.

Попкова Лидия Александровна — «Востсибгипрозем» институттуң Тывада филиалының техники.

Пушкарева Зоя Леонтьевна — улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскомунуң сан килдизиниң кол контролер-ревизору.

Сагашева Анастасия Семеновна — нефть продуктулар хандырылгазының талазы-биле будүрүлгениң улуг оператору.

Самданчап Мам-оол Хертекович — тудуг болгаш тудуг материалдарының ажылчыннарының профэвилел обкомунуң даргазы.

Селеверстова Галина Даниловна — «Тыва коммунэнерго» будүрүлгениң кол бухгалтери.

Селина Раиса Прокопьевна — Тыва АССР-ниң будүрүлге-техниктиг харылзаа эргелелиниң инженери.

Селянин Родион Васильевич — Тыва АССР-ниң будүрүлге-техниктиг харылзаа эргелелиниң лабораториязының инженери.

Сеитяков Владимир Дмитриевич — ССРЭ-ниң Күрбанкызының Тывада кол девискээр эргелелиниң слесарь-септекчизи.

Сивков Юрий Иванович — «Тыва агроулетпүр тудуг» каттыжышкынының автотранспорт будүрүлгезиниң чолаачызы.

Сидоренко Раиса Алексеевна — ССРЭ-ниң Күрбанкызының Тывада кол девискээр эргелелиниң оператору.

Симчит Татьяна Севеновна — Ф. Э. Дзержинский аттыг ортумак школа-интернаттың кижизидикчизи.

Сотпа Алан-оол Түлушович — агроулетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы.

Струкова Матрена Ильинична — пенсионер.

Струков Сергей Яковлевич — пенсионер.

Табаева Валерий Иванович — № 2 кежээки ортумак школаның башкызы.

Тихонова Вера Ивановна — улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскомунуң улус өөредилге килдизиниң инспектору.

Ткаченко Валерий Павлович — школалар аразында өөредилге-будүрүлге комбинадының башкызы.

Тур Римма Алексеевна — Тыва АССР-ниң будүрүлге-техниктиг харылзаа эргелелиниң почта харылзаазының албаныының начальниги.

Уварова Валентина Михайловна — күрүнениң кедээ ажыл-агый албаныының эргелелиниң чер тургузуунуң улуг инженери.

Уланов Виктор Андреевич — «Востсибгипрозем» институттуң Тывада филиалының директору.

(Улаштылыг).

ТОФАЛАРИЯДА ЭКСПЕДИЦИЯ

ИРКУТСК ОБЛАСТЬ. Тофалария — Чөөн Салында эвээш саныг улустуң — тофаларның чурттап турар черниң чараш болгаш аялгалыг адыдыр. Оларның саны эллээн каш түс кижи. Тофалар шагдан бээр көшкүн амыдыралдыг болгаш иви азырап, аңнап келген. Совет эрге-чагырганың чылдарында олар амыдыралдың сууржуң хевиниче кирген, аңныыр ажылы сайзырап, иви малды азыраары дыка хөгжээн.

Тофаларның амыдыралын, чуртталгазын болгаш культуразын өөренип көөр сорулгалыг чоннуң аас чогаадылгазының этнография экспедициязы бо чылдың чайынында Тофаларияга барып чораан. Чоннуң чогаадылгазының болгаш культура-чырыдыышкын ажылының Иркутск области эртем-методиктиг төвүнүң ол экспедициязының киржикчилери Тофаларияга улуг шинчилел ажылдарын кылган. Олар чоннуң чаңчылдары-биле таныжып, тоолдарны дыннап бижээн, суурларның улуг назылыг хөй чурттакчылары-биле чугаалашкан. Ынчаарга тофалар бодунуң төрээн дылын колдуунда уттуп турарын, национал хеп аймааның читкенин экспедиция кежигүннери сеткил хомудаашкыны биле демдеглээн.

ЧУРУКТАРДА: Алыгджер суурнуң чурттакчылары Адамова угбашкыларының солун чугаазын тофаларның амыдыралының дугайында экспедиция кежигүнү А. Д. Назаркин дыннаан. Угбашкылар иви ажылын кылып, «Чүгүрүк ивилер» деп тофаларның бот-тывынгыр ансамблинге киржип турганнар. Чуруктуң бирээзинде — тофаларның эзизирээн суурлары.

С. Падалконуң фотозу.
(СЭТА).

ЧАГЫДЫЛГА ЧИТКЕН

Ажыл, амыдыралым аайы-биле бо чылдың июль 19-та Бай-Тайга районнуң Шуй суурдан БарыынХемчик районнуң Шекпээр суурунче көшкен мен. Көжеривистің ийи хонук бурунгаар, июль 17-де Шуйнуң почта салбырынга баргаш (ынчан начальник аарып турган), оон орнунга ажылдап турган Татьяна Апаига көжеримни дыннаткаш, шупту чагыдылгамны Барыын-Хемчиктин Шекпээрже шилчидерин диледим. Чагыдылгам ниити санын тодарадып, квитанцияларны эккелдим. Шупту саны — 16 квитанция болду. Өске районче шилчидерин дыннаткаш, чаа адрести бергеш, квитанцияларны долдургаш, өскээр шилчиткени дээш 3 руб. 20 көп. төледим. Чагыдылга мынча ботка чок, август 24-түн хүнүнге чедир читкен. Бир ай чартык иштинде чаңгыс солун, журнал барааны көрбедивис. Аная кым буруулугул? Тээлиниң «Союзпечатька» 2 катап барган. Бир удаа — шоочалыг. Ийиги удаа — бухгалтери мен деп угбай орган.

«Ийе, чедип келди, шилчидиптер мен» дээнден бээр бир ай ашты. Чеже катап Тээли баарыл? Бо үеде солун, журнал номчуваан канчап чурттаарыл? Боттарывыс башкы улус бис. Бүгү-ле методиктиг журналдарывыс, солуннарывыс мынча ботка чок, та кайда чүве? Бо айтырыгларга харыыны тып, буруулуг кижини илередип, бир ай чартык иштинде албаанын — 90 ажыг акшаны чагыдылгамны эгидип бээрин диледим.

Солун, журнал номчувас башкы өөреникчилерге чүү тайылбырлаар боор. Байырлыг, харыы манап артым.

Галина ООРЖАК.

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУ!

Моон артыы талазында «Шын» солунну чылда чагыдып алырынга бланканы парлаан. Анаа адрезинерни почта салбырының индекизи-биле кады, ат, фамилиянарны тодаргай кылдыр киир бижээш, почта белдиринге, салбырынга, чагыдылга чорудуп турар ажылдакчыларга чагыдылга өртээ-биле кады хүлээдип бээринерге, келир чылын «Шын» солунну ап, номчуурунга магадылал ол.

Абонемент саазынынга хүлээп алган касса машиназының демдеглели, а ол чокта харылзаа салбырының календарьлыг штемпель-таңмазы, чагыдылганың өртээн төлээн дугайында квитанция бар болур ужурлуг.

Харылзаа ажылдакчыларынга: Моон артында СП-1 майык өзугаар парлаттынган чагыдылга бланказы «Шын» солунну чагыдып алырынга ниити эвилелде чагыдылга бланказы ышкаш, шак ындыг деп эргелиг, күштүг.

ТУСКАЙ ШАҢНАЛДЫҢ ЭДИЛЕКЧИЗИ

Кайгамчык чай, каракты чылчырыктадып, саарлып турар алдын хүн, аяс ак көк дээр, долгандыр тайга-сынныг нотаан зэрим. Ол дагларның ортузунда хөгжүм үнү чаңгыланган Медео стадиону. Мага-боду ортумак, шилгедек дурт-сынныг, бажының дүгүн шала сербейтир таарткаш, эктинде сула салыпкан, чугажак, аксымаар арын-шырайлыг, карак шилдиг аныяк тыва оол. Барыын Германияның сураглыг «Байердинамик» фирмазының бүдүргени микрофонну холунга тудуп алгаш, каогыраа холумактыг чавыс үн-биле ырны эгелей бээр. Күүседикчилиг тааланчыг чоон, хоюг үнү дыңнакчыларның сонуургалын хайныктырып, кичээнгейин хаара тудупкан. Стадион сыынмас чыгыы чыылган ооң үе-чергези тыва хөомей-каргыраының ыры хевирлиг күүселдезин динмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Ол Азия диптиң төвүнде найысылал Кызылдан барган 24 харлыг Альберт Кувезиндир.

Хөйге билдинмейн чораан хөгжүмчү-ыраажының ады Төп телевиденниеңиң ачызында бүгү чуртка дыргын тарай хона берген. Ооң бир үндүрүлгезинде бо чылдың август эгезинде Алма-Атага эрттирген ыраажыларның «Азияның үнү» делегей конкурузун дамчыдып, орта шылгараан типлекчилериңиң, тускай шаңнал алганнарның концертин көргүскен. Ол ыраажыларның санынга бистиң чаңгыс черчуруттуувус Алик болганынга кым чоргаарланмас боор! Уран талантызы-биле улуг биче улус чонну магадаткан чаа талант-биле бистиң корреспондентивис ужурашкаш, чамдык айтырыгларны аңаа салган. Ам ону мооң адаанда парладывыс.

— Хөгжүм делегейинче хандыкшылың кажан эгелээн ол, Алик? Делегей чергелиг конкурска киришкеш келгениниң бодаарга, бо талазы-биле тускай эртемниг музыка-биле холбашкан тур боор аа? Азы аваң, ачаң хөгжүмчү бе, оларның кайызын дөзээнің ол?

— Ада-ием хоорайда ажылдап турар интеллигентилер: авам Ксенья Карповна кооперацияның, ачам Николай Базанович спорттуң хоочуннары. Интернационалчы ог-бүлеге өскен мен. Дүүмам Татьяна школада ажылдап турар. Авам хылдыг хөгжүм аймаанга аажок хандыкшылдыг. Ачам аныяанда волейбол дээнде кончуг кижи. Күзээнин чедип алыр дижир болгай. Ол волейбол талазы-биле ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат атты мырыңай улгадып келгеш, чедип ал шыдаан кижи. Ачамның шак ындыг туруштуг мөзүзүн дезексээр мен. Ол мен бичии түрүмда, байырлалдар үезинде бажыңывыска келген аалчылар баарынга танцылаарынга кончуг ынак чорду. Дүүмам Таня уругларның музыка школазынга фортепьянога өөренип турду. Музыка хөрекселдери бажыңывыста четчир. Бодум Кызылдың уран түүл училищезинге улусчу хөгжүм хөрекселдериниң салбырын доостум, Чогум ойнаарынга гитараны шилип алдым. Авамның дошпулуурлаарының бедик мергежилдиин бодаарга, ооң уран талантызы менче дамчып келгениндеп авамны-даа дөзээним чадавас. Училище дооскан соонда «Саян», «Аян» ансамбльдерге ажылдай бердим. Черле бодумну кандыг эвес мен дээш Кемерово, Свердловск хоорайларга чедип барып, рок-музыка-даа ойнаарынга киржип турдум. Өске үе-черге өөрүмден онзаланып ылгалыр хире чүм-даа чок ийин. Аялга, шүлүк чогаадырын шенеп чоруур мен.

— «Азияның үнү» конкурс бодунуң мурнунда кандыг сорулганы салганыл, концертче үнериниң бетинде кандыг ырларны репертуарыңга шилип алдың?

— Поп-рок күүседикчилериниң «Азияның үнү» бирги делегей конкуруру Алма-Атаның бедик даглыг Медео спорт комплекизинге болуп эртти. Казахстаның төвү бо хоорай август эгезинде кончуг-ла чараш чорду.

Улуг девискээрни эзлеп турар Азия диптиң хөгжүм-музыказынче эвээш кичээнгей салып келгенин эскерип көргеш, бот-тускайлаң музыка культуразын көдүрериниң «Азияның үнү» конкурс кол сорулгазы кылдыр салган. Аңаа чугаа чүгле арыг аас чогаалы болгаш барыын эстраданың «сылдыстарын» оттүнүп ырлаар күүседикчилериниң дугайында эвес, а рок-поп музыканың улусчу чогаадылганың чаңчылдарыбиле харылзаазының чаңгыс чалгыг болуп каттыжып холужа бээриниң үндезиннерин өөренип көөру турган.

Мен аңаа бодумнуң чогаатканым «Будда» деп ырбиле тыва улустуң дарлакчыларга удур өжээн негээн ырымны күүседтим. Сөзүм, аялгазым бижээним «Будда» деп ыр чөөн чүк улустарының философиязынга үндезилеттинген, бурунгу ада-өгбелерни утпазын йөрээп турар. Ол ырларның күүселдези дээш жюри кежигүннериниң тускай шаңналынга-даа четтим.

— Ол кандыг шаңналдар боор?

— Өөнүг телевизор болгаш «Сони» дээр япон магнитофон.

— Конкурска кымнар киришкенил, жюри кежигүннериниң составы кандыг болду?

— Бир-ле дугаарында мээн демдеглексен каар түүлүм: жюри кежигүннери болгаш хүндүлүг аалчылар кылдыр Япония, Индия, Кыдат, Америка болгаш өске-даа чуртардан келген хөгжүмнүң үнүн хөй саныг кылдыр чара бижээш, садып саарып тургаш, хөлчокка байыр бергеннериң араазында ат-сураглыг кожайларны чалаан. Оларның холунда канчаардаа аажок сайзырангай үн бижиир аппараттар мөөцциеттинген. Бистиңче барыын чүк-биле чижир-каргыр, ынчаар конаргаар харыывыс